אוג מחומש שיח נדיר הגדל בצפון הארץ (מרץ 2023)

ערגה אלוני

פתיח: **אוג מחומש** Searsia pentaphylla ממשפחת האלתיים, הוא שיח קוצני דו-ביתי נדיר ביותר, נשיר חורף בגובה 1מ', הגדל קרוב לים באזור רכס ראש-הנקרה ובאזור עכו. לצמח עלים מאוצבעים נושאים 3-5 עלעלים דמויי אזמל. הפרחים צהובים, מסודרים באשכולות, להם 5 עלי גביע קטנים, 5 עלי כותרת מוארכים, 5 אבקנים ושחלה עילית מצוידת ב3 עמודי עלי. הפרי דמוי בית גלעין כתום עד אדמדם. נושא 3 בליטות שהן שרידי עמוד העלי. הצמח משמש בצפון מערב אפריקה כצמח מרפא.

———————-

אוג מחומש Searsia pentaphylla (בשמו הקודם Rhus pentaphylla), (Plant list), הוא שיח ר"ש נדיר ביותר בארץ המשתייך למשפחת האלתיים. גובה השיח 1מ' הוא משיר את עליו בחורף וגם בתקופת יובש בקיץ. קליפתו אפורה, הענפים וסעיפיהם קוצניים (שמידע, פולק, פרגמן-ספיר 2007).

אוג מחומש מימין: צמח נדיר הגדל בצפון הארץ בראש הנקרה קרוב לים. משמאל: אוג קוצני הגדל במצוקי המדבר. צילמה ערגה אלוני©

העלים מאוצבעים, מסורגים, נישאים על פטוטרת ארוכה המסתיימת ב 5-3 עלעלים. העלעלים איזמליים (2-1 ס"מ רוחבם 4-3 מ"מ), חלקים, צבעם ירוק בהיר, בעלי שפה חלקה. קצה העלעל מסתיים ב3-2 אונות מחודדות בראשן. בשני העלעלים הקיצוניים האונות קצרות או חסרות.

אוג מחומש מימין: העלים מאוצבעים בני 5-3 עלעלים נישאים על פטוטרת ארוכה. צילמה עירית קובצ'י© המקור צמח -השרה. משמאל: איור ענפים ועלים של אוג מחומש. המקור (Zohary 1966)

הצמח דו-ביתי או פוליגמי (פינברון-דותן, דנין 1991), הפרחים קטנים צבעם צהבהב, ערוכים באשכולות. גביע הפרח קצר ברבע מהכותרת וצמוד אליה (Zohary 1966). עלי כותרת 5, ביציים בעלי קצה מחודד אורכם 2 מ"מ. אבקנים 5 בעלי זירים קצרים, ממוקמים כל אבקן בין שני עלי כותרת. השחלה עילית, מעוגלת, צבעה ירוק ממוקמת במרכז הפרח ממנה עולים 3 עמודי עלי המסתיימים בצלקת קצרה מפוצלת. הפרי דמוי בית גלעין עגול וחלק, קוטרו 1 ס"מ, בראשו שלוש בליטות שרידי עמודי העלי. עם התבגרותו צבעו משתנה לאדמדם. הפרחים מואבקים כנראה ע"י חרקים קטנים.

אוג מחומש מימין: איור מבנה הפרח והפרי (המקור Zohary 1966) באמצע: ענף נושא עלים ופרחים צילם אורי פרגמן-ספיר. משמאל: פרי דמוי בית גלעין. צילמה עירית קובצ'י המקור צמח השדה.

הצמח נדיר ביותר בארץ, גדל רק בעמק עכו וברכס ראש-הנקרה בסמוך לים. בית גידולו הם סלעי גיר רכים הפונים אל הים. באזור מערב ים תיכון בצפון אפריקה גדל במרוקו, טוניסיה, אלג'יריה, חצי האי סיני ובסיציליה. אינו מצוי בקפריסין, טורקיה לבנון, מצריים ולוב. האתר בראש הנקרה ובעכו הוא יחיד באגן המזרחי של ים התיכון. בין האוכלוסייה המצומצמת הגדלה בארץ לבין האוכלוסייה הקרובה ביותר, קיים קיטוע של אלפי ק"מ.

אוג מחומש הוא מין ויקרי **לאוג קוצני**. פרושו: שני מינים ר"ש קרובים (מורפולוגית ופילוגנטית) אך נבדלים במקום בית גידולם. ל**אוג מחומש** (לרוב) 5 עלעלים, אך קיימים בראש הניקרה פרטים עם עלים בעלי 3 עלעלים. ל**אוג קוצני** 3 עלעלים, הפרי חסר בליטות בראשו, גדל על סלעי גיר בחגורת הַסְּפָר הים-תיכונית בהר, בערבה ובמדבר.

מיני **אוג** מצויים בשימוש נרחב בצפון מערב אפריקה הן ברפואה המסורתית והן במודרנית ולכן משכו תשומת לב מדעית בעיקר בתכולת הפנולים. בדיקת תכולת תמציות מחלקי הצמח של **אוג מחומש** ו**אוג קוצני**, נמצא שוני בהרכב החומרים בשלבים הפנולוגיים, בחלקי הצמח ובגורמים סביבתיים וגנטיים. שני המינים מכילים פנולים, פלבנואידים ופיטוכימיקלים (Itidel et al 2013) מה שהסביר את השימש כנגד: מחלת מלריה, תרופה אנטי-מיקרוביאלית ואנטי-ויראלית, תרופה נוגדת גידולים, נוגדת חמצון, היפוגליקמיה טרשת עורקים ונוגדות פרכוסים. **באוג מחומש** נמצאו פלבנואידים בעיקר בעלים ובפירות. כ"כ נמצאו טאנינים בעצה, אשר משמשים מקומיים בצפון אפריקה לעיבוד עורות.

צמח נדיר זה המאופיין בפרטים מעטים, עדין לא הוכלל בארץ בין הצמחים המוגנים. גידולו

באתר בראש- הנקרה הנתון לפיתוח ולמבקרים רבים, עלול להוות לגביו איום קיומי. על כן חובה עלינו לשמור עליו ולמנוע את הכחדתו מנוף הארץ.

———————

ספרות

פינברון-דותן נ. דנין א. 1991. המגדיר לצמחי-בר בארץ-ישראל. כנה. ירושלים.

שמידע א. פולק ג. פרגמן-ספיר א. 2007. הספר האדום צמחים בסכנת הכחדה בישראל. רשות הטבע והגנים, המשרד להגנת הסביבה. כרך 1 עמ' 78-79.

———————

Itidel C. Chokri M. Boussaid M. Zaouali Y. 2013. Antioxidant activity, total phenolic and flavonoid content variation among Tunisian natural populations of Rhus tripartita (Ucria) Grande and Rhus pentaphylla Desf. https://www.sciencedirect.com

Zohary M. 1966. Flora Palaestina. The Israel Academy of Sciences and humanities Jerusalem. Vol 2 p 442-441

==========

כל הזכויות שמורות ל"כלנית" ©

לציטוט: אלוני ע. **אוג מחומש** שיח נדיר הגדל בצפון הארץ (מרץ 2023)

אוג מחומש שיח נדיר הגדל בצפון הארץ (מרץ 2023)